

З М І С Т

	стор.
<i>Олег Лисяк</i> — Битва без легенди	7
<i>Любомир Ортинський</i> — Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій другої світової війни . . .	15
<i>Михайло Хроновят</i> — Паралелю між визвольною бо- ротьбою українців у двох світових війнах . . .	34
<i>о. Іван Гриньох</i> — Дивізія «Галичина» й українське підпілля	39
<i>Богдан Підгайний</i> — Два шляхи — одна мета . . .	59
<i>В. Д. Гайке</i> — Бій під Бродами	65
<i>Дмитро Феркуняк</i> — Уривки з щоденника . . .	88
<i>Фелікс Кордуба</i> — Дивізіон тяжкої артилерії під Бродами	96
<i>Роман Долинський</i> — Українська Дивізія та УПА під Бродами	103
<i>Михайло Длябога</i> — В артилерійському полку . . .	110
<i>Степан Гуляк</i> — Празник Св. Петра і Павла в окопах	125
<i>В. Д. Гайке</i> — У кітлі	128
<i>Порфірій Силенко</i> — За прорив з оточення . . .	134
<i>М. Л.</i> — Піонери	144
<i>Іван Полюлях</i> — Назустріч танкам	148
<i>Любомир Ортинський</i> — Ми повернемось! . . .	155

М-р Олег Лисяк

кол. військовий звітодавець 1 УД

Битва без легенди

*... Ми йдем за свій Край, за стрілецький звичай
Ми йдем в бій за свою перемогу!*

(Вояцька пісня)

Минає шостий рік з часу, коли закінчилася друга світова війна. Якщо не на всіх, то принаймні на деяких полях боїв. Над втомленою війнами Європою не гудуть ще покищо, щераз гудки тривожних сирен, в бойових звідомленнях не чується назв європейських і африканських місцевостей, середньо-морські і східньо-європейські фронти другої світової війни відходять в забуття і входять вже поволі в підручники історії. Дещо інакше в Азії, де закінчився вже період «поміж миром і війною».

Минула світова війна дала лише одного переможеного, Німеччину. Вона дала теж лише одного переможця, яким став якраз той дивний державний утвір, епертий на неволі, терорі, людській кривді і ганьбі, якому ім'я ССРСР, і більшу к'ляксть тих, що війни не програли, але і не виграли — хоч як вони допомогали її виграти Советському Союзові. До тих треба з перспективи п'ятьох років зарахувати і західніх альянтів, які вже мабуть, і самі себе не вважають тепер переможцями, «Ми закололи не того кабана», — заявив на одній з післявоєнних конференцій один з провідних політиків Заходу. Ми не збираємося судити, чи гітлерівська Німеччина була «не тим кабаном». Певно, що не став ним ССРСР.

Поміж тими, що війну програли або радше не виграли її, є и ми, українці. Ясно, що і після цієї війни не втратила актуальности засада: «Горе переможеним!» Зокрема це стосується до тієї частини збройної сили українського народу, що увійде в історію наших визвольних змагань під назвою дивізія «Галичини», переіменована опісля на «Першу Українську Дивізію

Української Національної Армії». До цієї дивізії і її кол. вояків особливо гостро застосовано цю історичну засаду. Нема потреби нагадувати всім відомих фактів трактування своїми і чужими вояків дивізії після капітуляції. Це речі відомі, і повторювання їх тут не мало б цілі. Нас переможено, а стара воєнна засада каже: «Хто не вміє перенести поразки, той не заслуговує на перемогу». Ми хочемо заслужити на неї у майбутньому!

Бувають події в житті народів, які негайно після того, як вони стануться, стають подіями всенационального значення і входять, так би мовити, у національний пантеон. Не має значення, чи події ці мають позитивні чи негативні безпосередні наслідки, чи вони позначають похід уперед чи відступу — вони відзначаються як національні річниці — радості чи трагедії, вони входять в історію, їх святкують, про них пишуть, їх славлять і їм поклоняються. До таких подій, звичайно, належать великі політичні зміни, здобуття або втрата державної незалежності, великі і малі війни, великі і малі битви. Та не всі з них попадають у пантеон або, бодай, поминають не швидко.

Одною із таких подій останніх років у житті українського народу, одною з таких «непопулярних» битв — битв «без легенди», стала битва, що її вела в липні 1944 року, перша від часу звільнення Визвольних Змагань 1917—1921 року, українська регулярна військова частина — Перша Українська Дивізія під Бродами. Ця битва, найбільша з тих, яку вели українські збройні відділи у другій світовій війні, закінчилася нашою невдачею. Дивізію, яка входила тоді в склад німецької армії, нагальним ударом набагато переважаючих сил ворога було розбито. Не входимо в цій статті в причини стратегічної невдачі цієї битви, так як не говоримо тут про те, чи з політичного погляду було доцільно, що якраз тут, а не деінде, і в тому, а не в іншому часі опинилися кільканадцять тисяч найкращої зброєздатної української молоді. Це справа тих, що формували дивізію, як і справа тих, що ввели молоду, недосвідчену частину в один з найважливіх боїв цієї війни на східному фронті. Справою українських молодих вояків, як і справою тих старших, що знайшли стільки характеру, щоб стати п'яч-о-пліч з тими, яких вони кликали до зброї — було зробити своє діло і лягти в обороні рідної землі. Це ж, до речі, звичайна доля «хлопців». Тих самих «хлопців», що йдуть в тюрми, кладуть голови на ешафот, тих, що їх дорога веде в ліс,

і тих, що «йдуть до бою темної ночі». Вони йдуть і, мабуть, навіть не знають, що вони гинуть так званою «героїською смертю». Тисячі з них гинуло, не вінчалих бодай посмертною славою, її вони впади, обкладані болотом від одних і залишені на призволяще від інших. Коли б вони могли чути про те, як пошуджувано їх смерть, вони довідалися б, що вони загинули «ні за що», хоч лягаючи тисячами під Почапями, Князем, Олеськом, Підгірцями, вони знали, що кладуть своє життя за те, щоб інші жили. Вони вмирали в 1944 році на підбрідських ланах у свідомості того, за що гинуть. Їх лягли тисячі від бомб нещасливих бомбовозів, від більшовицьких скорострільів і гранатометів, їх кров макама зацвіла в ті гарячі липневі дні в «брідському квіті».

Яка доля спіткала їх? Тих молодих українців, що послухали поклику авторитетів і взяли зброю в руки? Де храм, який поставив їм вдячний народ? Ніхто ж бо не має сумніву, що воляки дивізії не були «Івани без роду», що гинули, не знавши, за що, за цесаря, за Гітлера чи за чорт зна когось? Де слава, що вінчає тих, які віддають життя за батьківщину? Хто відзначає їх героїську смерть в річниці цих днів, коли вони своєю кров'ю скрепили рідну землю, для якої вони не пошкодували життя?

Навіть згадуючи їх, громадянськість не може позбутися певних застерезень. Одна з наших газет, вміщуючи статтю про битву під Бродами, вважала потрібним додати підзаголовок: «Пам'ять поляглих за Батьківщину завжди свята» . . . «Завжди» . . . Себто навіть і в цьому випадку!

Українські воляки, беручи карабіни спокійно і без ентузіязму, знали, що рибали, і вперед годилися з наслідками свого кроку. Тому й ми не маємо претензій ні до когось — ми просто стверджуємо факти. Українські воляки, що переходили з червоної армії через фронт до своїх, повстанці УПА, що йшли в ліс, воляки дивізії, що надягали німецькі шоломи — всі вони виконували лише свій обов'язок супроти майбутньої української держави. Коли йдеться про нас, воляків дивізії, ми брали зброю, бо вірили, що треба обороняти нашу рідну землю, навіть коли ми не вірили тим, які давали нам цю зброю в руки.

На жаль, батьківщина в ярмі, на полях, де в липні 1944 року тисячі молодих українських воляків склали своє життя на в-тар батьківщини, не видно тисячних процесій народу, не чути жалібних співів, прощі з усіх сторін країни не збираються, щоб відсвяткувати величезну, найбільшу в цій кривавій в'їні,

рекатомбу українських вояків. Нема цього, бо в теперішніх умовах не може бути.

Але ж велика частина провідної верстви народу тепер на еміграції. Які відгуки цієї героїської смерті декількох тисяч добрих синів України ми чули в еміграційному середовищі? Хто згадував їх, хто говорив про них голосно всьому світові, хто обороняв їх честь, честь вірних синів своєї батьківщини? Хіба ж наше суспільство не має навіть і тепер, декілька років після закінчення війни, ніякої іншої відповіді, крім засоромленої мовчанки у відношенні не до живих кал. вояків дивізії, ані до їх загиблих товаришів? Чому так швидко зів'яли квіти, що ними обкидала повзбранців захоплена юрба пам'ятної весни 1943 року?

Ясно, що завдання сказати слово про б'й, в якому загинули наші найкращі товариші зброї, припадає нам, колишнім воякам дивізії. Це необхідно зробити, бо події назривають швидко, і може статися, що ця книга могла б не побачити денного світла і ніхто не сказав би світу про цей великий б'й і про смерть наших друзів. Могло б статися таке, що ми погинемо в майбутніх днях, не виповнивши завдання, що його на нас накладено.

Якщо б таке сталося, нам сором був би вічний. «Війна минає, а слово лишається», — так каже стара засада. Тому й ми даємо світові це слово. Цю книжку, не писали ні письменники, ні літератори (дивізія не була популярна між письменниками), і тому може слова авторів не передадуть як слід, згідно з літературними правилами, всього жаху «брудського котла». Ми хотіли б, щоб наші слова стали квітами, що ми їх складаємо на могилах товаришів, яким хочемо спорудити таким шляхом пам'ятник «тривкіший від міді».

Але ми не хотіли б теж, щоб ці квіти були штучні, ми хотіли б бути об'єктивними і дати читачеві з-поза Дивізії повний образ «психічного клімату» і всіх тих умов, в яких поставала, діяла і врешті в травні 1945 закінчила перший етап своєї діяльності УД і її вояки. Хоч ця невеличка збірня праця аж ніяк не є спробою написання повної історії дивізії — це лише спроба опису одного з її боїв, всеж таки ми, бажаючи вияснити по зможі об'єктивно весь цей комплекс питань, що називається «справою Дивізії» — даємо в цій книзі слово тим, що могли б про цю справу сказати щось суттєве. Тут і думки представника старшого покоління, учасника визвольних змагань I-шої світо-

вої війни і члена Військової Управи під час II-ої світової війни, тут погляди, що їх заступають визначні представники українського підпільного руху, тут слова чужинця-фахівця, шефа штабу нашої частини, тут і погляди самих членів Див зії. Очевидно їх думки різні, і воно не може бути інакше. Щодо одного всі ці люди згодні, а саме, як висловлюється один із співавторів цієї книги а одночасно і один із політичних опонентів Дивізії: «Так ініціатори самої ідеї творення української частини, як особливо учасники цієї збройної формації, мали перед очима українську рацію і бажали скріплення українського мілітарного, а в перспективі майбутнього і політичного потенціалу». Коротше: вояки дивізії знали чого хотіли: вони хотіли бути українськими вояками і вони ними були!

Представники різних думок згодні і в другій справі: вони повні глибокої пошани супроти загиблих наших товаришів.

Ми не маємо наміру гльорифікувати їх. Ні майора Палієнка, командира важкого дивізіону артилерії, ні сотн. Палієва, який зумів загинути в бою разом з тими, яких він кликав до зброї, ні ось цього стрільця Самбора, що неживими відкритими очима дивився з нимим проханням у вічі своєму старшині, ні молоденького 17-річного військового звітадавця, фільмового репортера Володара Ратича, ні його друга Володимира Заворотюка, що не вернувся знід Бродів, ні пор. Ігоря Постіловського, який мав таку смерть якої бажав: «від кулі в серце і на полі», ні тих сотень старшин, що в'рно стояли й пробивалися із своїми вояками, ні тих тисяч усіх інших, що ми їх називаємо «хлопцями» . . . Ми не хочемо їх прославляти — ми хочемо лише зафіксувати низку об'єктивних фактів, без прикрас і без патосу показуючи їх як людей, які так хотіли жити і . . . які загинули.

Поволі світ приходить до розуму. Ті самі, що негайно після закінчення війни видавали переможених в руки їх катів, сьогодні вже інакше (хоч і ще не зовсім правильно) дивляться на справи. Сьогодні ледве чи знайдеться хтось із чужинців, хто кине би в лице борцям з комунізмом за волю свого народу зірдливе слово «коляборант»! Чи ж не час вже власному суспільству переглянути своє ставлення до тих принаймні вояків дивізії, що полягли. Не потайки, не з-під поми, а відкрито і сміливо поділімо жаль і тугу матерів, що їх сини загинули, сповнюючи свій обов'язок, дружин, що їх чоловіки не повернулись ніколи. Вони загинули в брідському кітлі в боротьбі з большевизмом, ворогом людства, з яким щойно сьогодні стає до бою весь світ.

Ми не мали прапора. Коли б ми його мали, тоді в ті гіркі весняні дні, переднього місяця травня 1945 року, коли ми склавши зброю, йшли за орати, ми порізали б його на шматки і розділили б так, щоб кожний полк, кожний дивізіон, кожний курінь, кожна сотня, чота й р'й — кожний вояк отримали шматок його і понесли його в дальшому своїому життєвому шляху на серці, аж до того дня, коли під Бродами рвоне повітрям грімка переможця салва-салют в честь полеглих друзів.

Нехай листки цієї книги заступлять Вам, Товариші! зброї, шматки прапора, якого ми ніколи не мали.

Д-р Любомир Ортинський,
поручник 1 УД

Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій другої світової війни

І.

Українські Визвольні Змагання першої світової війни, хоч не увінчалися конкретною перемогою у формі незалежної української держави, все ж сконкретизували остаточно українську політичну ідею, в ім'я якої поведено на чотирьох окупаційних територіях України перманентну визвольну акцію.

Залежно від політичної зрілості поодиноких віток народу й від політичної доцільності, визвольна дія українського народу набрала різних форм, будучи разом одноставною у своїм змісті і головній меті. Вона велася в першій мірі в підпіллі, існувала не тільки як абстрактне поняття, але як діючий суверен із своєю питоменною рацією стану зі всіма висновками, що випливають із цього факту.

Головною ціхою української національної революції тих часів є її о р і є н т а ц і я на власні сили. Скрахували утопійні надії на солідарність чи поміч всяких інтернаціональних „ізмів”. Постава, що її зайняли до українських визвольних змагань партії наших сусідніх народів, споріднені з українськими партіями, була в першій лінії егоїстична й керувалася вже навіть не національними, а просто шовіністично-імперіялістичними інтересами своїх державних центрів, забуваючи про гасла й принципи, що їх мали вони на своїх партійних стягах та в політичних програмах. Треба було цілого ряду політичних штовханів і розчарувань, щоб українство зрозуміло ілюзійність розрахунків і надій на чужу поміч і стало на правильний шлях визвольної політики. Концепція орієнтації на власні сили стає в період між двома світовими війнами панівною в українському політич-

ному світі й твердо вкорінюється в українську масу, в першій мірі на Західніх Землях. Ідея національного визволення, ідея української самостійної соборної держави, що її треба вибороти таки самому українському народові, не чекаючи ласки окупанта і не узалежнюючи її постанови від великодушності тих чи інших союзників, стає тепер політичним вірую патріотичного українського суспільства. Родиться гаряче бажання дії, що її найсильніше відчуває українська повоенна молодь. Молода українська людина, що вже не встигла пережити Визвольних Змагань і з заздрістю й докором дивилася на батьків, що мали змогу в рідних військових формаціях вести боротьбу за українську державу, прагнула виявити себе в новій дії, прагнула гвинтівки й знання нею орудувати, бо знала, що це одинокий шлях до волі та її певна запорука.

Цим бажанням української молоді ставили окупанти непрохідну греблю політичних і адміністративних заборон. Бо хоча й інші ділянки українського суспільного життя становили собою ціль завзятих нагінок окупаційних властей, все ж ні одна з них не була так радикально паралізована, як саме військова.

Обидві сторони, окупант і окупований, розуміли, про що йдеться.

Українські політичні й колишні військові чинники старалися протидіяти намірам ворога, одначе їх протидія була дуже обмежена й постійно паралізована нищівними ударами окупантських адміністрацій. Для ілюстрації перегляньмо коротко окупаційні зони України й можливості ставити в них якунебудь військову роботу.

Большевицький режим у Советській Україні наперед виключав усяке національно-військове виховання. До половини 1920-их років скасовано окремі українські частини, й українські вояки були порозкидані по цілому Советському Союзі й ґрунтовно перемішані з іншими чужонаціональними елементами. Червона армія була одним із засобів большевицязії й русифікації немосковських народів. Залишався отже розрахунок на масу вишколеного вояцтва, яке, якщо зуміло б зберегти достатню українську національну свідомість, посилило б помітно український військовий потенціал.

Все це були одначе тільки великі невідомі, і, як довела практика другої світової війни, тільки відносно малий відсоток вояків у Советській Україні знайшов собі місце в українських лавах. Склалися на це в першій мірі об'єктивні при-